

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-65>

УДК 7.036(477)

Папета С.П.

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ

ЖИВОПИСНА СПАДЩИНА СЕРГІЯ ДОРОШЕНКА

Анотація. Дослідження творчості невідомого широкому загалу живописця сер. ХХ ст. Сергія Дорошенка (1915–1957) на сьогодні перебуває на початковій стадії. Завдяки виданню каталогу і проведенню персональної виставки почався процес введення у науковий обіг частини його живописної спадщини. На сьогодні відомо й частково досліджено життєвий і професійний шлях художника, а також кілька десят уцілілих творів майстра. Обставини, пов'язані з тим, що переважну частину життя митець мусив жити під вигаданим прізвищем, ускладнюють ідентифікацію окремих фактів і документів. Втім, безперечний живописний талант, тонке відчуття пейзажного жанру, ставлять Сергія Дорошенка поруч з кращими представниками пейзажу свого часу. Повернення імені митця в історію українського мистецтва відкриє ще одну сторінку для науковців і цінителів живопису.

Ключові слова: пейзаж, мистецтво, живопис, колорит, композиція, марина, тональність.

Papeta Serhii

University of Economics and Law «KROK», Kyiv

PAINTING HERITAGE OF SERHII DOROSHENKO

Summary. A study of the work of an unknown to the general public painter middle XX century Serhii Doroshenko is currently at the initial stage. Thanks to the publication of the catalog and the holding of a personal exhibition, the process of putting part of his picturesque heritage into scientific circulation began. Today the life and professional path of the artist, as well as several dozen surviving works of the master are known and partially researched. The fact that the artist had to live under a fictitious name for most of his life makes it difficult to identify individual facts and documents. However, undoubted picturesque talent, a subtle sense of the landscape genre, put Serhii Doroshenko next to the best representatives of the landscape of his time. The return of the artist's name to the history of Ukrainian art will open another page for scholars and connoisseurs of painting. Roman Solovey was born in the village Pavlivka, Cherkasy region in 1915. During the Holodomor, Roman was arrested by the NKVD, but it is unknown how he resigned, and in 1936 he appeared as Serhii Doroshenko. According to the dates on the student card, from 1936 to 1939 he studied at the Kharkiv Art School. However, according to other documents from 1937, the young artist leads an active creative life on the opposite side of the Soviet Union in Buryat-Mongolia. He exhibits his works at the republican exhibition, works as an artist in the club. In 1939, Doroshenko, as a student of the Kharkiv Art School, was transferred to the 3rd year of the Faculty of Fine Arts of the Ukrainian Art Institute. From 1945 Doroshenko was again a student of Kyiv Art Institute and, finally, in 1948 he received a diploma of a painter. From that time until his death he worked in the Kyiv Regional Cooperative Society of Artists. In 1949 Doroshenko made his debut at the 10th Ukrainian Art Exhibition. Since then, his favorite genre – marina – has been determined. He became a regular participant in Ukrainian and Soviet Union exhibitions, where his works are exhibited along with the best examples of landscape painting of that time. In 1950, Doroshenko became a candidate for membership in the Union of artists of Ukraine, and in the registration card indicates a non-existent place in nature of his birth. He was also a member of the board of the Ukrainian branch of the USSR art fund. His life ended on May 27, 1957 due to severe heart disease.

Keywords: landscape, art, painting, color, composition, marina, tonality.

Постановка проблеми. Впродовж 30 років після здобуття незалежності мистецтвознавцями послідовно ведеться робота щодо повернення в історію українського мистецтва імен видатних митців, що були репресовані або ж заборонені з ідеологічних міркувань. Дослідження творчості Сергія Дорошенка здійснюється в контексті цього процесу і має доповнити об'єктивну картину українського мистецтва радянської доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про Сергія Дорошенка не виявлено прижиттєвих публікацій. Частина досліджень автора даної публікації увійшла до каталогу персональної виставки Сергія Дорошенка [1].

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В даному дослідженні акцент робиться на аналізі живописної спадщини Сергія Дорошенка, оминаючи факти біографії, роки навчання, громадську діяльність.

Мета статті. Головною метою даної роботи є введення в науковий обіг частини збережених творів Сергія Дорошенка.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні немає перевірених відомостей про кількість робіт, що зберігалися в майстерні Дорошенка після його наглої смерті у віці 42 років. Більшість закінчених творів скупили в удови невідомі нам особи. Крім цього, мають існувати роботи, що лишилися в колишній Бурят-Монголії, закуплені Худфондом СРСР в Москві і Києві тощо.

В цілому, в своїй творчості Сергій Дорошенко продовжував традиції школи живописного реалізму кінця ХІХ – початку ХХ ст. Відмітною рисою цієї школи був синтез реалістичного трактування природи з імпресіоністичною свободою кольору. Відмова від тенденційності, дозволяла художнику втілювати саму суть власного враження від природного мотиву.

Деякі документи і кілька датованих робіт дають підставу констатувати, що як художник-ма-

риніст Дорошенко заявив про себе в 1950 році. Ми не знаємо обставин, що привели його до творчої групи «Гурзуф», але, в будь-якому разі, цей поворот в його творчій долі виявився успішним. З цього часу він став учасником майже всіх значних виставок мариністів і, без сумніву, увійшов в число кращих радянських художників цього жанру. У своїх картинах Дорошенко виступає як продовжувач традиції «чистого» морського пейзажу, де краса стихії визначає весь лад твору. Проникнення в особливу атмосферу, створювану морем, заглиблення в його природу, захоплення нескінченним багатством його станів – ось основний зміст картин Дорошенко.

У середовищі талановитих мариністів 1950-х рр. Дорошенко, здавалося б, відразу знайшов свою манеру. Його картини експонувалися на всесоюзних виставках поруч з роботами Едуардаса Калніня, Всеволода Баженова, Євгена Чупруна і анітрохи не поступалися маринам визнаних майстрів цього жанру. Наскільки відомо, Дорошенка пов'язували дружні узи з старійшиною радянського пейзажного живопису Василем Мешковим. Зокрема, уціліла фотографія Дорошенка і Мешкова в Гурзуфі, де обоє виглядають по-дружньому невимушено. Можливо, саме Мешков спершу підтримував Дорошенка. Наразі, обидва брали участь у всеоюзній виставці художників-мариністів 1955 року.

Як вже зазначалося, морські пейзажі Дорошенка об'єднує гострий інтерес до природи, її швидкоплинних станів. Митець помітно уникає зовнішніх ефектів, надто спокусливих в морській тематиці. Його пейзажам чужі театральні ефекти шалених штормів і місячних доріжок, вони звернені до більш стриманих і витончених емоційних переживань. Улюбленим мотивом Дорошенка є непримітна ділянка пустельного берега з видовженою перспективою прибою. В окремих випадках загальну картину розраджують узагальнено написані фігури, кораблі, архітектура... Втім, вони цілком підпорядковані основній ідеї картини, їх присутність на полотні виправдана, передусім, бажаннями художника додати пейзажу певного відтінку настрою, ледь вловимого емоційного схвилювання. У жодному разі, присутність людини в картинах Дорошенко є не обов'язковою.

Композиційне рішення більшості картин художника має повторювані стабільні ознаки, що впливають із загальної концепції пейзажу. Лінія горизонту, зазвичай, дещо вниз або вгору зміщена від центру полотна, урівноважуючи співвідношення двох основних живописних площ. Візуально на невеликій площині картини рівноцінність води і небес підсилює ефект просторовості в цілому. Дорошенко, за рідкісним винятком, ніколи не пише море фронтально. Зазвичай, погляд віддаляється уздовж лінії берега і зупиняється обрисами мису, скелі або розсіпаних каменів. Причому діагональний рух погляду до берегів полотна йде плавною дугою, по траєкторії неквапливого променаду.

Всю силу свого обдарування Дорошенко реалізував, передаючи безпосередність власних переживань через колірні враження. Зовні непоказні марины художника не залишають байдужим спостережливого глядача, настільки сві-

же й гостро відтворював той найменші нюанси станів природи. Насправді, емоційний підтекст відіграє в сприйнятті його творів першорядну роль. Безпомилково обрана колірна тональність, єднаючий рефлекс середовища, немов камертон налаштовують правильну тональність відгуку глядача. Лаконічні, нечисленні форми не виглядають примітивними і нудними у витонченому колірному середовищі, створеному майстром.

Так, наприклад, в картині «Прибережне каміння», насичені численними рефlekсами поверхні досить простих за формою валунів, завожують зір грою кольору. Враження підсилює контраст щільної фактури поверхонь каменів з майже безтілесним середовищем води й повітря, що зливаються в одне. Шляхетна тональність водно-повітряної стихії надає роботі відчуття безтурботного заспокоєння. Вкрай лаконічна і, разом з тим, виразна картина «Рибальські сітки» навіть меланхолійно-споглядальний стан духу. Лише тонкі примхливі обриси напівпрозорих у вечірніх сутінках сіток створюють тут ілюзію глибини простору, решта розчинюється одне в одному – море і небо. Перламутровий серпанок, яким просочені повітря й вода, дивовижно збагачує тривіальний вид на невеликий порт в картині «Вечір на морі». Особливу привабливість цій невеликій роботі надають м'які відображення прожекторів, що ковзають по воді. Як і в попередніх роботах, тут різьоче точно знайдені художником найтонші колірні сполуки.

Галас і метушню життя майже не чути за навалою прибою, що так зачаровувала Дорошенка. Його море – це стихія, жива, збурена вітром, але не доведена до лиховісної напруги. Можна навести цілу низку картин, де хвилі, що набігають на пустельний берег, є, умовно кажучи, головною дієвою особою. Це: «Вітер з моря», «Зимовий ранок на березі», «Каміння. Чорне море», «Корабель на горизонті», «Море», «Похмурий день», «Пейзаж з кипарисами» та ін. Зокрема, в картині «Вітер з моря» ближній план берегової лінії занурений в п'ятьму, а за межею тіні простягається засліплений сонцем пляж, міняться мажорними фарбами хвилі. На поєднанні найтонших відтінків білого, рожевого, блакитно-зеленого тонів побудовано колорит картини «Зимовий ранок на березі». Неабияк віртуозно Дорошенко утримується на межі, за якою надмірна кількість світлих пастельних тонів перетворила б картину на мішанину млявих невиразних колірних плям.

Втім, принагідно Дорошенко був здатний віртуозно передати драматизм бурхливого моря, як, наприклад, в картині «Шторм». Або ж занурити глядача в специфічну атмосферу приморського побуту. Застиглим спокоєм міжсезоння віє від пейзажу «Прохолодний день». Самотні фігури тепло одягнених людей, ймовірно нечисленних відвідувачів зимового курорту, мальовничими плямами оживляють щільне марево, що висить над холодним морем. Лаконічний виразний пейзаж «Сейнер» переміщує глядача в царину суворого морського будня. На перший план Дорошенко поміщає бувалий, пошарпаний катер, витягнутий на суходіл. Причому, зображує його в монументальному масштабі, досить детально. Сам сейнер стоїть на якорі в глибині бухти. Попри те, що сейнер значно поступається розміра-

ми катеру, цю диспропорцію вирівнює колірний акцент його оранжево-червоного борту.

Різноманітнішими за характером зображення є річкові краєвиди, створені Дорошенком на Дніпрі в околицях Києва. З високих точок огляду він розгортає панорами на водну просторинь, як в роботах «Річкова далечінь» і «Ранок на Дніпрі». Тут він досягає майже фізичного відчуття повітря, напоеного вологою, що м'яко приймає рефлекси навколишнього середовища. З низького берега пише він простий по композиції, але надзвичайно складний за колоритом вид вечірнього затишся на річці («Дніпро»). Незвично низька лінія горизонту, цього разу обрана художником, дозволяє йому посилити ефект молитовного захвату фарбами заходу. Пронизливо зелене і фіолетово-рожеве світло сутінок над спочиваючим містом визначає колористичне звучання картини «Вечір на річці». Втім, Дорошенко не обмежується милуванням ідилічною красою неба і переживанням спокою, що розливається над містом. Гармонію пастельної гами порушує ланцюжок розжарених коричнево-червоних брил на першому плані, в яких немов би концентрується якась потужна вітальна енергія.

Нечисленні весняні та осінні пейзажі Дорошенка своєрідно поетичні, композиційно різноманітні, точні в передачі мінливих станів природи, притаманних цій порі року. Вишуканий плернерний живопис сільського пейзажу «Рання весна» пробуджує низку спогадів, асоціацій, відчуттів, пов'язаних з початком весни. Око тішить віртуозна колористика поверхонь снігу, землі і води, просякнутих найтоншими рефлексима насиченого випарами повітря. Художник збагачує композицію і надає закінчений вигляд роботі, розмістивши в її лівій верхній частині дві маленьких жіночих фігурки. Ритм цих двох колірних плям ніби «скріпив» мінливу структуру пейзажу. Більш традиційна по композиції і характеру колористичного рішення картина «Відлига». Тут художник звертається до відпрацьованої попередниками безпрограшної колірної комбінації: дерева з частково вцілілим торішнім листям, сніг, небо, тала вода. Увага художника зосереджена на рухомому візерунку талої води, що розтікається по однорідній площині снігу. Різноманітність свого живописного темпераменту Дорошенко демонструє і в картині «Осінь». Він звертається до динамічного імпресіоністичного письма, а його палітра насичується яскравими співзвуччями контрастних колірних акордів.

Завершимо короткий огляд творчості Сергія Дорошенка серією гірських пейзажів, створених в Криму і Карпатах. Мало хто з пейзажистів, що працював в Криму, уникнув спокуси зобразити Ай-Петрі. Дорошенко не став винятком. Він написав картину з однойменною назвою в кращих традиціях жанру – мажорно, соковито, в пору цвітіння садів. Схожий за настроєм і мальовни-

чим рішенням пейзаж «Дорога в горах», можливо, написаний одночасно з попереднім. Однак, на відміну від фронтальної композиції в попередній роботі, тут все побудовано на складній взаємодії трьох просторових планів, кожен з яких має свою динаміку і колірне рішення. Зокрема, дорога на першому плані, що круто завертає ліворуч, контрастує з спрямованим праворуч схилом пагорба на другому плані, а замикає композицію гірський масив. Завдяки повітряній перспективі він здається віддаленим від перших двох планів на багато кілометрів.

Мабуть, найзначніша робота кримського циклу – «Над ущелиною». Перш за все, слід звернути увагу на оригінальну композицію цього полотна. Надто вузька смуга першого плану різко уривається на межі з плато, що розгортається на нижньому ярусі. Головний візуальний акцент – скеля на плато. Вона підноситься й панує над ущелиною. Про глибину ущелини можна тільки здогадуватися по контурах стрімких скель на її протилежному боці. Відчуття глибини посилює похмурий синьосизий колір, що прикро контрастує з освітленим першим планом. Тут Дорошенко досить винахідливо використовує ефект двох найвищих точок зору: перша – реальне місцезнаходження художника, друга – віртуальна, вершина скелі, звідки можна було б зазирнути в ущелину.

У карпатських пейзажах Дорошенка, які експонувалися на згадуваній «Виставці закарпатських краєвидів» 1955 року, більш виразно, ніж будь де, проявляються жанрові мотиви. Це, ймовірно, було обумовлено завданням творчого відрядження. Однак, Дорошенко на свій лад зводить до мінімуму присутність людей в картині, зображуючи сліди діяльності, але не їх самих. Природа безумовно домінує і в цих творах художника. Непоказний побут, що століттями формувався в цій глушині, гармонійно вписується в навколишній ландшафт, підпорядковується тектоніці гір і колірному середовищу. Поетика карпатських сіл, тонке розуміння мальовничих принад цього краю були майстерно втілені в таких роботах, як «Блакитна далечінь» і «Село в горах». Навіть наслідки лісозаготівель на тлі чудового карпатського пейзажу у тракторів Дорошенка не руйнують загальної гармонії («Дорога в Карпатах»).

Висновки і пропозиції. Творчість Сергія Дорошенка є одним з яскравих явищ українського живопису середини ХХ ст. Зроблено лише перший крок, аби підняти покрив забуття і дати можливість цінителям мистецтва зустрітися зі справжнім майстром, людиною неординарною, суперечливою, водночас щасливою й трагічною вдачі. Є підстави сподіватися, що завдяки оприлюдненню інформації про художника буде повернуто частину його творів, а ім'я Сергія Дорошенка займе належне місце серед видатних українських митців.

Список літератури:

1. Сергій Дорошенко. Доля і творчість. Каталог творів. Дніпро : Середняк Т.К., 2019. 104 с.: іл.

References:

1. Serhii Doroshenko. Dolia i tvorchist. Catalog tvoriv. Dnipro: Seredniak T.K., 2019. 104 s.: il.